

УДК 94 (477)

Б 52

Галина БІЛАВИЧ

САМООСВІТНЯ ПРАЦЯ В “ХЛІБОРОБЬСЬКОМУ ВИШКОЛІ МОЛОДІ”

У статті розкрито місце і роль самоосвіти в позашкільному сільськогосподарському навчанні юнаків та дівчат, яке отримало назву “Хліборобський вишкіл молоді” (ХВМ). Окреслено мету і завдання самоосвітньої праці. Проаналізовано основні засоби цього процесу, зокрема роль книги та часописів, які видавало товариство “Сільський господар” (1899 – 1944), у формуванні господарської культури юнацтва, національної свідомості особистості.

Ключові слова: “Сільський господар”, самоосвіта, часописи, “Хліборобський вишкіл молоді”.

Постановка проблеми. За сучасних умов розвитку українського суспільства актуалізується проблема формування особистості, здатної до саморозвитку, підвищення рівня освіченості, постійного оновлення знань, інакше кажучи, виховання у зростаючого покоління навичок самостійного і наукового пізнання, самоосвіти і самореалізації особистості. Ця освітня проблема є доволі складною, позаяк самоосвіта – це трудомісткий вид систематичної пізнавальної діяльності особистості, під час якої вона сама ставить перед собою пізнавальні цілі й завдання, визначає шляхи їх досягнення, контролює хід самостійної роботи щодо набуття знань тощо. Понад те, самоосвіта за сьогоднішніх умов бурхливого розвитку всіх сфер життя повинна супроводжувати людину впродовж всього життєвого шляху; окрім того, це провідні засади сучасної андрагогіки – теорії та практики освіти дорослих, вагомим чинником розвитку якої може стати досвід минулого, українські педагогічні традиції,

© Білавич Галина, 2014

які склалися в Західній Україні наприкінці XIX – на початку XX ст. За цього періоду в самоосвіті бачили не тільки традиційний засіб здобуття знань, а й шлях до національно-культурного відродження українського народу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Попри те, що питання освіти дорослих у Західній Україні наприкінці XIX – на початку XX ст. достатньо широко висвітлене українськими науковцями (М. Вишневський, І. Воробець, Є. Поточний, Б. Ступарик, Л. Тимчук та ін.), проблема самоосвітньої праці в “Хліборобському вишколі молоді” (ХВМ) – інституції, створеній товариством “Сільський господар” за 1930-х рр. у Галичині, окремо дослідниками не розглядалася.

Мета статті – проаналізувати зміст, завдання самосвітньої праці в “Хліборобському вишколі молоді”, спрямованої на формування господарської культури юнаків та дівчат, розвиток національно-свідомої зростаючої особистості.

Слід зазначити, що за досліджуваної доби освітні, громадські і просвітницькі діячі, педагоги добре розуміли роль і значення самоосвітньої праці для розвитку і формування особистості. Так, А. Вахнянин, М. Галушинський, В. Ільницький, О. Партицький, Є. Храпливий та ін. у працях утверджували думку про необхідність навчання упродовж життя, окреслювали теоретичні засади освіти дорослих, розкривали досвід європейських країн у цій ділянці, рекомендували низку методичних порад щодо використання різноманітних організаційних форм на практиці тощо. Для нас важливими в цьому контексті є напрацювання Євгена Храпливого – теоретика і практика позашкільного сільськогосподарського навчання юнаків та дівчат, яке отримало назву “Хліборобський вишкіл молоді”.

Власне, Євген Храпливий виступив ідеологом, головним теоретиком, речником концепції позашкільної освіти сільського юнацтва, в основі якої лежала ідея самоосвіти особистості. Оскільки він не тільки її докладно обґрунтував, створив солідну теоретичну базу для її реалізації, першим уклав відповідні підручники та поради, правильники для ХВМ, разом із групою однодумців – “суспільно-наставлених агрономів” – активно впроваджував ці ідеї в життя, тобто відбувся і як теоретик, і як практик хліборобського навчання сільської молоді, Є. Храпливого справедливо вважають організатором, подвижником ідеї сільськогосподарської

освіти і виховання для сільського юнацтва, натхненником ХВМ, “батьком” “Хліборобського вишколу молоді”.

На ХВМ, що був створений 1932 р., покладали завдання теоретично та практично підготувати юнаків і дівчат до більш продуктивної праці в сільському господарстві й кооперації, виховувати їх як “добрих громадян”: “... першим нашим завданням є добувати собі знання, добувати собі освіту... ми хочемо такої школи, де вчили б нас... того, що треба для громадянина-хлібороба, та щоби вчили нас такі люди, які вийшли з нашого народу, з любов'ю ставляться до нашої дівчоти та зі серця хочуть подати нам те, що самі знають” [9, 111]. Станом на 1938 р. ХВМ на західноукраїнських землях налічував 1 180 кружків, де гуртувалася 13 041 особа. На підставі аналізу джерельної бази (часописи, звіти “Сільського господаря” тощо) можемо говорити, що ХВМ напередодні Другої світової війни охоплював близько 2 000 гуртків, у яких налічувалося майже 20 000 “змагунів” [5, 123].

Теоретики ХВМ розглядали освіту та самоосвіту, навчання та самонавчання як єдиний цілісний процес, що дає змогу юнакам і дівчатам розвиватися адекватно своїм можливостям, знаходити необхідні джерела інформації, використовувати їх для задоволення своїх пізнавальних потреб у галузі сільського господарства. ХВМ як форма позашкільного навчання мала “замінити господарські школи у селах”, яких бракувало, тому хліборобам слід було “гуртуватися у Гуртках “Сільського господаря”, читати пильно ... господарські часописи та книжки, ходити на сходи членів, пильно прислухуватися порадам агрономів та присвоювати собі все те, що вони вказують” [10, 24]. Так, філія товариства “Сільський господар” у Зборові замовила для передплати юнацтва ХВМ понад 200 примірників часопису (місячника) “Хліборобська Молодь” – друкованого органу ХВМ. Його роль полягала, окрім того, що юнацтво черпало знання з них, ще й у тому, що “сотки старших господарів і сільської молоді привчались до читання друкованого слова та пізнання нових методів господарювання. Зроджувалась віра, що нове покоління наукою, розумною та пильною працею переборе нужду...” [5, 123].

Часопис “Хліборобська Молодь” редагував Євген Храпливий. Редакційна колегія дбала не тільки про те, щоб журнал став вагомим засобом самоосвітньої праці в ділянці сільськогосподарської освіти, а й щоб він формував національно свідому особистість.

Як показує аналіз, практично кожен номер видання вміщував із цією метою низку тематичних матеріалів, а в деяких з них, як-от у числі № 10 за 1938 рік, вони навіть переважали над суто фаховими. Так, уже на другій (окремій) сторінці часопис за гарячими слідами інформував про те, що “Закарпатська Україна стала автономною державою. На Закарпатській Україні повстав автономний уряд”. Далі стаття Федора Побігушка [6] знайомила юнацтво із монастирем XIII ст. у Крехові (на межі Галичини та Холмщини). Автор статті про Лесю Українку Микола Гірський зазначає: “... найважливіше в творах Лесі Українки була віра в боротьбу, в воскресення волі, у світлий новий день... Рідний край і народ – це була її безконечна журба і радість” та виокремлював з-поміж її творчих надбань “Бояринню”, сповнену “патріотизму і болю над упадком Батьківщини – України” [3]. Тут же були вміщені поезії Дочки Прометея “До тебе, Україно”, “Чом я не маю вогнистого слова” та вірш Миколи Верховинського “Поетки не забудуть люде! (У 25-ліття смерті Лесі Українки)”. Велике національно-патріотичне звучання мала поезія Богдана Хмиза “І рідні прапори пішли на гордий бій”, присвячена перемозі Українських січових стрільців у бою на горі Ключ 28 жовтня 1914 р.) [7].

Найбільше увиразнена ідея національно-громадянського виховання зростаючої особистості у статті М. Демкович-Добрянського “Хліборобська солідарність”, у якій автор наголошує, що “найвищою ідеєю... є ідея Батьківщини”, яка “найбільше пов’язана з землею”, а “нарід, який не має власної землі, не має і своєї Батьківщини”. Звідси і висновок: “ідея власної Батьківщини глибоко вкорінена в душі кожного хлібороба”, “він уже родиться на світ з ідеєю своєї Батьківщини у власній душі” [4, 150].

У самоосвітній праці гуртківців педагоги відводили провідну роль “книжкам та часописам”. Так, інструктор ХВМ М. Бартків у низці статей “Кілька вказівок для нових передовиків [1], “Як переводити сходи” [2], “Голосне читання книжки” та “За поширення цінної книжки”, уміщених у числі 11 “Хліборобської Молоді” за 1938 р., окреслює мету, основні завдання самоосвіти в ХВМ. Ключовою постаттю у цьому процесі є “передовик” ХВМ – “серце і розум, цілого гуртка, його провід і головний мотор цілої праці цілого гуртка, його провід і головний мотор цілої праці”, якому належить організувати самоосвітню діяльність “змагунів”. Першорядні

завдання його – домогтися, щоб “кожен змагун і змагунка передплатили часопис “Хліборобська Молодь”, забезпечити гурток “книжками” Є. Храпливого [9 – 11] (“За хліборобську справу: Про те, як основувати кружки та філії “Сільського господаря” та як в них працювати”, “Про хліборобський вишкіл сільської молоді”, “Як працювати у Хліборобському Вишкілі Молоді” та ін. – Г.Б.), А. Романенка (“Як постав і працює Хліборобський Вишкіл Молоді”. – Г.Б.) та ін. Мечислав Бартків, звертаючись до “передовиків” ХВМ, наголошує: “Кожен має якнайбільше читати книжок і часописів господарського змісту. Кожну вільну хвилину маєте використати для здобуття хліборобської освіти і так дуже потрібного вам знання. Бо лише тоді, коли будете багато працювати над собою, коли працю полюбите і пильно і вперто, незважаючи на перепони, будете її виконувати, станете передовими змагунами і доведете наші села до кращого господарського завтра” [1, 151 – 152].

Однією з найважливіших цілей ХВМ стало здобуття теоретичних знань з ділянки хліборобства шляхом читання книжок і часописів, слухання і виголошування рефератів, ведення дискусій та обговорення всіх справ, пов’язаних з працею ХВМ, а також поглиблення і доповнення цих знань у практичній діяльності (на полі, в стайні чи в хліві, на городі, в саду тощо) та виховання “змагунів на чесних і характерних господарів”.

З-поміж “найбільших хиб в самоосвітній праці гуртків”, з якими зіштовхувалися “передовики” ХВМ, було те, що вони не вміли проводити “сходини” (зібрання. – Г.Б.). У статті “Як переводити сходини” М. Бартків подає їхню чітку структуру, тривалість етапів занять та їхню характеристику, конкретні методичні поради щодо ефективного проведення навчальних занять. Програма сходин включала: молитву; “перевірку присутніх”; організаційні справи; “голосне читання і перероблення книжки труднішого змісту”; перерву; “голосне читання статті з іншої книжки легшого змісту”; молитву [2, 153]. З-посеред перелічених етапів заняття чи не найважливішим було опрацювання “матеріалу з книжки тяжчого змісту”, під час якого використовували різні способи діяльності “передовика” і “змагунів”, спрямовані на ефективне розв’язання освітніх завдань: науково-популярні та описові розповіді, пояснення, вступні, “повідомляючі бесіди” і бесіди-

повторювання, на основі отриманих знань улаштовували дискусії (словесні методи навчання).

“Голосне читання” господарських книжок і часописів було “головним засобом здобуття фахової і загальної освіти”, легким способом “одержати потрібні відомості про хліборобство”. Саме завдяки цьому методу самоосвітньої праці “з’являється зацікавлення до хліборобства”, “господарська книжка чи часопис перестає бути чимсь чужим, непотрібним предметом, а навпаки стає дорадником і учителем хліборобської молоді”. Окреслюючи його значення, Є. Храпливий зауважував: “Голосне читання дає нам загальне фахове знання, будить зацікавлення до книжки і часопису, спричинює дискусії – гутірки, вчить критично думати і вироблює в нас погляд на порушені питання” [11, 77].

Отже, чільне місце у групі цих методів посідав метод роботи з книгою. Її не тільки “голосно читали”, а й самостійно опрацьовували: читали, переказували тощо. Увагу звертали на рівень засвоєння навчального матеріалу, його закріплення, перевірку залишкових знань. На кожних “сходинах” повторювали попередньо опрацьовані статтю чи параграф методом бесіди. “Передовик” ставив запитання, уміщені наприкінці кожного параграфа, а всі “змагуни” за чергою на них відповідали. Таке повторення матеріалу тривало не більше 15 – 20 хв. Відтак приступали до “голосного читання” нового “уступу” (параграф, уривок. – Г.Б.) чи статті та обговорення прочитаного. Для цього відводили 40 – 45 хв. навчального часу. Якщо стаття була об’ємною, її вивчали частинами (на наступних заняттях). У результаті цього приходило усвідомлення того, що саме книги (а також часописи), а не “передовик” – основне джерело отримання освітньої інформації.

Важливо зазначити, що при цьому застосовували і наочні методи, насамперед ілюстрацію (особливо при теоретичному навчанні) та демонстрацію у природному та “виробничо-хліборобському” середовищі, зокрема на грядках, полях, у саду тощо.

Підсумовуючи роль “Хліборобської Молоді” у формуванні господарської культури юнаків і дівчат, їхнього національно-духовного зростання, Євген Храпливий з нагоди виходу у світ п’ятого номера часопису зазначав: “Разом за п’ять років розіслано 195 566 чисел “Хліборобської Молоді”. Це багато, якщо зважати, що часопис молодий, але є це небагато, якщо зважати,

що ще сотні тисяч нашої молоді не мало в руках нашого часопису. Цей часопис сповнив ще й друге завдання – він об'єднав, він зцементував в одне українську сільську молодь, яка об'єднана в нашій молодечій організації – ХВМ” [8, 177].

Висновки. Таким чином, наприкінці XIX – на початку XX ст. на західноукраїнських землях були вироблені оригінальні концепція і система масового національного господарсько-економічного просвітництва дітей і юнацтва. В основі цієї діяльності була самоосвіта, самовдосконалення особистості. Одним із засобів цього процесу став часопис “Хліборобська Молодь”.

Подальшого дослідження потребує проблема підготовки “провідників” до проведення самоосвітньої праці в “Хліборобському вишколі молоді”.

Література

1. Бартків М. Кілька вказівок для нових передовиків / М. Бартків // Хліборобська молодь. – 1938. – Ч. 10. – С. 151 – 152.
2. Бартків М. Як переводити сходи / М. Бартків // Хліборобська молодь. – 1938. – Ч. 10. – С. 153 – 154.
3. Гірський М. Леся Українка, її життя й твори / Микола Гірський // Хліборобська молодь. – 1938. – Ч. 10. – С. 147 – 149.
4. Демкович-Добрянський М. Хліборобська солідарність / М. Демкович-Добрянський // Хліборобська молодь. – 1938. – Ч. 10. – С. 149 – 151.
5. Каплистий М. Хліборобський Вишкіл Молоді / Макар Каплистий // Крайове Господарське Товариство “Сільський Господар” у Львові 1899 – 1944. – Нью-Йорк, 1970. – С. 115 – 125.
6. Побігушка Ф. Крехів – забороло релігійно-національного життя на наших землях / Федір Побігушка // Хліборобська молодь. – 1938. – Ч. 10. – С. 145 – 146.
7. Хмиз Б. “І рідні прапори пішли на гордий бій” (У пам’ять перемоги УСС на горі Ключ 28 жовтня 1914) / Богдан Хмиз // Хліборобська молодь. – 1938. – Ч. 10. – С. 151.
8. Храпливий Є. Дорогі читачі! / Євген Храпливий // Хліборобська Молодь. – 1938. – Ч. 12. – С. 177 – 178.
9. Храпливий Є. За хліборобську справу: Про те, як оснóвувати кружки та філії “Сільського господаря” та як в них працювати / Євген Храпливий. – Львів, 1932. – 245 с.
10. Храпливий Є. Про хліборобський вишкіл сільської молоді / Євген Храпливий. – Львів : Сільський Господар, 1932. – 72 с.

11. Храпливий Е. Як працювати у Хліборобському Вишколі Молоді / Євген Храпливий. – 2-е вид., попр. – Краків, 1940. – 138 с.

Билавич Галина. Самообразовательный труд в “Хлеборобском вышколе молодежи”. В статье раскрыты место и роль самообразования во внешкольном сельскохозяйственном обучении юношей и девушек, получившее название “Хлеборобский вышкол молодежи” (ХВМ). Определены цели и задачи самообразовательного труда. Проанализированы основные средства этого процесса, в частности роль книги и журналов, которые выдавало общество “Сельский господар” (1899 – 1944 гг.), в формировании хозяйственной культуры юношества, национального сознания личности.

Ключевые слова: “Сельский господар”, самообразование, журналы, “Хлеборобский вышкол молодежи”.

Bilavych Halina. The self-education work in “Chliborobskiy vyshkil molodi”. The article describes the place and role of self-education in agricultural education in non-school boys and girls, which called “Hliborobskiy vyshkil molodi” (HVM). The goals and objectives of self-education work are outlined. The basic tools of this process, including the role of books and magazines, which were published by society “Silskyi Hospodar” (1899 – 1944 years) in shaping the economic culture of youth, the national consciousness of the individual are analyzed.

Key words: “Silskyi Hospodar”, self-education, magazines, “Hliborobskiy vyshkil molodi”.